

RICHARD BEACH
*Minnesota Egyetem,
Minneapolis*

ROBERT de BEAUGRANDE
*Floridai Egyetem,
Gainesville*

AZ AUTORITÁSSAL KAPCSOLATOS ATTITÚDOK AZ OLVASÓK REAGÁLÁSAIBAN

1. Az attitűd mint elméleti probléma

1.1 Az emberi attitűdök kialakulása, befolyásolása és változása örökzöld kutatási téma. Számos tényező együtthatása eredményezte azt, hogy igazán megnyugtató elmélet mégsem született. Az emberi attitűdök hosszú és összetett formálódási szakasz eredményeként jönnek létre, s a változatos módon alkalmazzuk őket számos helyzetben. Az emberek gyakran nincsenek tudatában saját attitűdjeiknek, a kutatásokra pedig védekezően reagálnak. Az egyéni tapasztalatok erőteljes befolyása azt a nem túl vonzó távlatot nyitja meg, hogy minden egyén attitűdjei többé-kevésbé egyedi konstruktumok, melyek a maguk részéről egyedi módon lépnek be minden helyzetbe. Ezeknek a nehézségeknek a fényében már érthető, hogy mért nem állnak rendelkezésre átfogó reális elméletek az attitűdről.

1.2 Az empirikus pszichológia évtizedekkel ezelőtt megkezdte e kérdés vizsgálatát (vö. HOVLAND, 1957; HOVLAND és JANIS, 1959; visszatekintésre pedig HIMMELFARB és EAGLEY, 1974). A kísérleti ellenőrizhetőség érdekében azonban szigorúan megkonstruált s ennek megfelelően mesterséges helyzeteket teremtettek, melyekben jól körülhatárolt álláspontot támogató vagy támadó, tisztán érvelő szövegeket használtak. A kísérletekben sokkal gyakrabban volt változó a bemutatási sorrend, különösen a tézis és az azt alátámasztó érvek sorrendje, mintsem a tézis tartalma. A személyektől pedig igen-nem jellegű válaszokat kértek részletes értelmezés helyett. Csak újabban váltak a hétköznapi attitűdök érdekes tényezővé olyan kutatásokban, melyek a szövegmegértést és felidézést vizsgálják (például SPIRO, 1977).

1.3 Az olvasás kutatása kétségkívül új lendületet kapott a kognitív pszichológiától. Divatossá vált annak demonstrálása, hogyan lép be az olvasó predispozíciója aktívan a szöveg feldolgozásba (lásd például BEAUGRANDE, 1980–81, 1982 összehasonlító áttekintéseit). A legalaposabban azonban a szavak, betűk és szókapcsolatok észlelését vizsgálták. Viszonylag kevés figyelmet szenteltek a normális élettel kapcsolatos, mindent átható attitűdök jelentőségének. Ez ismét a kísérleti elrendezés gondjaival, valamint azzal volt kapcsolatos, hogy továbbra sincs átfogó attitűdelmélet. Az attitűdök kétségkívül „mélyebbszintű” tényezők a szövegfelismerés „felszínibb” kérdéseire képest, ugyanis ismételtetés nélkül is hosszú ideig fennmaradnak az emlékezetben, s olyan módon játszanak bele a folyamatokba, hogy könnyen lehet, a személynek nincs is tudomása erről.

1.4 A pszichológiától függetlenül az olvasói reagálás vizsgálata az irodalmi kutatásoknak is előterébe került. Egyre nagyobb nyomás nehezedett ugyanis erre a diszciplínára, hogy próbálja elméletileg körülhatárolni saját területét (vö. SCHMIDT, 1982; BEAUGRANDE, 1983, előkészületben). A fókusz azonban itt is meglehetősen korlátozott volt. A FISCH (1970, 1980) által elképzelt olvasóról azt tételezték fel, hogy főként azzal van elfoglalva, hogy következtetéseket és feltevéseket végez mondattani egységekről és rövidtávra érvényes kijelentésekről. Az E. D. HIRSCH (1967) által előírt olvasó pedig kiválaszt egyet a bekezdés több lehetséges értelmezése közül annak érdekében, hogy megfigyelve az egyébként meglevő reagálási szabadságot. DAVID BLEICH (1977) és NORMAN HOLLAND (1975) legalább annyit megtettek, hogy valóságos olvasókat vizsgáltak és kérdeztek ki: munkájuk pszichoanalitikus orientációja azonban arra vezetett, hogy a regresszív gyermekkori asszociációkat és fantáziákat hangsúlyozták. FREDRICH JAMESON (1981) kidolgozott társadalmi és politikai nézeteket tesztelt. Nem végzett viszont empirikus vizsgálatokat valóságos olvasókkal.

1.5 Ezek a korlátok korántsem véletlenszerűek. Az irodalom olyan összetett és változatos módon lép kapcsolatba az olvasók attitűdjeivel, és hiedelmeivel, hogy egy valóban átfogó, tapasztalati érvekkel jól alátámasztott elmélet reménytelenül távolinak tűnik. Az irodalomtudomány története tele van olyan irányzatokkal, mint a formalizmus és a strukturalizmus, melyek célja az volt, hogy az irodalmi szöveget teljességgel elszigeteljék a fenti kérdésektől. A formalista elemzés megtagadja a tartalmat és a forma kivetítésébe helyezi vissza; a strukturalisták formális torzítása pedig azt eredményezte „hogy az adott mű tartalmát nyelvként olvassák” (JAMESON, 1972, 88, 200. o.). „Ennek implikációja az, hogy a mű pusztán úgy tűnik”, hogy „meghatározott tartalomra vonatkozik; a valóságban azonban csak saját megszületési körülményeiről szól, saját megalkotásáról” „a formális problémákra” nézve (uo., 88. o.). Egy olyan formalista, mint ŠKLOVSKIJ (1929) például felvetette, hogy az „ideológiai tartalom” pusztán „a forma eredménye”; hogy a „társadalomkritika pusztán ürügy a konkrét technikai hatások számára”; hogy „a művészet túllép az érzelmeken”; hogy „a pszichológiai belátás olyan belátások délibábja, melyek a művészi folyamat működéséért lépnek fel”, és így tovább (uo. 78., 57., 83. o.). Az Egyesült Államokban hasonló utat követett az Új Kritika irányzata; ennek képviselői „fetisizálták a nyelvet és pusztán etikai korlátok között maradtak”, nem „fordítva le azokat az etikai kategóriákat társadalmi és történelmi kifejezésekre” (JAMESON, 1971: 332. o.).

1.6 Az attitűdök szerepét az olvasói reagálásban tehát mind a pszichológusok, mind az irodalomtudósok következetesen ignorálták vagy hasonló motívumok alapján drasztikusan redukáltak mindkét diszciplínában. Az attitűdök kívül vannak mind a kísérleti helyzeten, mind a felszíni szövegen. Legjobb esetben is arról van szó, hogy van néhány olyan hatás, melynek okait ki kell következtetnünk és rekonstruálnunk kell. Mindennek ellenére újabban egy ellentétes irányzat is fellépett. Bár nincsen egyetértés az érintett tényezők számát és viszonylagos súlyát illetően, kimutatták, hogy vannak olyanok, amelyek befolyásolják az olvasást, mint például az azonosulás, a hős cselekedeteivel és motívumaival (BEACH, 1985), vagy a kényes kérdésekkel kapcsolatos álláspontok, mint például a nők szerepére vonatkozó vélemény (SHEDD, 1976; BEACH és NEUMAN, előkészületben) vagy a lelki betegségekkel kapcsolatos nézetek

(MORRONGIELLO, 1979). A reagálást az olvasó kora is befolyásolja (PETROSKY, 1976; BEACH, 1984), valamint iskolázottsága (BEACH, 1983). Természetesen ezeknek az eredményeknek egyike sem rendkívüli. Mégis körvonalazódni kezd, hogy milyen nagyságrendű kutatásra van szükség.

2. Az attitűdök elméleti vázlata

2.1 Ideiglenesen határozzuk úgy meg az *attitűdöt*, mint „prediszpozíciót arra, hogy bizonyos helyzetekhez bizonyos értékeket rendeljünk”. Ez a minimális meghatározás azt sugallja, hogy az érték pozitív, negatív vagy semleges lehet. Az attitűdön alapuló reagálás legegyszerűbb modellje feltételezi, hogy az ember pozitívan reagál olyan esetekre, melyek alátámasztják értékrendjét, negatívan olyan eseményekre, melyek értékrendjével szembenállnak, és semlegesen olyan eseményekre, melyek nincsenek kapcsolatban értékeivel. Operacionálisan azonban a konkrét válasz általában összetettebb, mivel egyetlen esemény különböző érzelmi hangsúllyal kapcsolódhat eltérő értékekhez; vagy pedig azért, mert egyetlen értéknyaláb önmagában véve is ambivalens lehet. Az attitűdökkel kapcsolatos sajátos nehézség az, hogy ilyen diffúzan sajátíthatóak el és használhatóak. Ezek a folyamatok lehetnek nyilvánosak, vagy privát jellegűek, nyíltak vagy rejtettek, kényszerűek vagy önkéntesek, tudatosak vagy tudattalanok — mindezek az ellentét párok olyan paraméterek végpontjait jelölik, melyek értékei minden konkrét esetben meghatározandóak. Ezen felül az egyéni emberi attitűdrendszer számítástechnikai zsargonban fogalmazva nemigen vezet „könyvelést”, vagyis nemigen ellenőrzi az ellentmondásokat, nemigen frissíti fel az elavult tételeket s nem törli azokat. A pszichoanalízis és a pszichoterápia szándékuk szerint éppen mint könyvelési beavatkozások működnek; s mint jól ismert, eredményeik általában megfoghatatlanok és instabilak.

2.2 A *figyelemmel kísért és az automatikus feldolgozással* kapcsolatos kutatások talán megadhatják az attitűd alakulás modelljét. Az attitűdök ebből a szempontból a figyelemmel kísérttől az automatikus feldolgozás felé haladnak, mivel kezdetben lassan s erőfeszítéssel sajátítjuk el őket, később azonban gyorsá és alig észrevehetően felhasználttá válnak. Minél régebben működik egy attitűd, annál nehezebb beavatkozni és módosítani vagy felfüggeszteni. Ez a modell azonban mintegy rövidítésként több fontos tényezőt foglal össze. Az automatikus feldolgozást a korlátozott erőforrások teszik szükségessé s így a tárolási és működtetési hatékonyság a mögötte álló fő motívum; az attitűdöket azonban aligha motiválhatja a hatékonyság, hiszen hatásuk gyakran éppen ellentéte annak: zavarhatják a műveleteket vagy ronthatják azokat úgy, hogy a rendszert a tudatosan kívánt célokkal szembeállítják, néha olyannyira, hogy még a feltehetően legmagasabb szintű önfenntartási célt is sértik. A már említett könyvelésbeli hiányosság pedig azt jelenti, hogy a tárolási szilárdsága nem lehet meghatározó motívum.

2.3 Egy másik modell a *szubjektum és objektum* összefüggésében lehetne megfogalmazható. A szubjektum az a feldolgozási rendszer, mely egyéb műveletei között attitűdöket is formál s az attitűdök is formálják őt. Az objektumok pedig az attitűddel való reagálást kiváltó valós vagy képzeletbeli kulcsingerek. Egy attitűd tipikusan *eltárgyasítással* kezd kialakulni, vagyis úgy, hogy az attitűdöt magába a tárgyba vetítjük, az

utóbbit inherensen jónak-rossznak s egyéb hasonlóknak tüntetve fel. Ennek a kivetítésnek a motívuma az, hogy saját attitűdjeinket a világ természete mögé rejtjük s ezáltal kivonjuk a megkérdőjelezhető dolgok köréből. Ezzel egyidőben azonban kivonódnak azok saját közvetlen ellenőrzésünk alól is, s megnyílik a lehetőség arra, hogy patogén körülményeket vagy diszfunkciókat teremtsenek, melyek regresszív és romboló jellegűek lehetnek. Ez a modell az előzőnél valósághűbb, mivel a hatékonyság motívumát elveti az önvédelem és stabilitás motívumaival szemben. Így az attitűdök ambivalens jellege könnyebben tárul fel.

2.4 Az eltárgyasítás feltehetően az attitűdök szociális részvállalásának egyik tényezője. A külső tárgyakba kivetítve őket az egyén elkezdheti másoktól is követelni ugyanezen értékek elfogadását. Bonyolult okok eredményeképpen azonban a kiterjedt egyvéleményűség mégis ritkán áll elő. Egy adott tárggyal kapcsolatban az egyéni tapasztalatok rendkívül változatosak lehetnek; számos társas entitás pedig nem ad módot a megbízható vagy egyöntetű eltárgyasításra, mint például a társadalmi absztrakciók – intézmények, a kormány, „a rendszer” – melyek mégis jelentősen áthatják az egyén akció- és gondolkodási szféráját. Így minden egyetértési eszmény problematikussá válik, amennyiben bizonyos mértékig mindig hibásan feltételezi, hogy egy egész társadalom egységes attitűdöket táplál egyöntetűen alkalmazva azokat. A társadalom növekvő bonyolultsága pusztán új tereket s határokat hoz létre, ahol az ellentmondások könnyebben megmaradhatnak feloldatlan formájukban: ellentétekként különböző csoportok vagy ideológiák között, elmélet és gyakorlat között és így tovább.

2.5 Bárhog is tekintsünk ezekre a kérdésekre kétségtelen, hogy az attitűd alakulásra irányuló figyelem hiánya miatt a társadalom igen rosszul van felfegyverkezve az alakulás befolyásolására még akkor is, ha a sürgető értékek elvont szinten eléggé világosak.

3. Megjegyzés az irodalom szerepéről

3.1 Egyikünk az irodalmat az *alternativitás* alapján kísérelte meghatározni (BEAUGRANDE, 1983, 1984). Ez a felfogás saját szövegfeldolgozási módot tételez fel: az irodalmi kommunikáció résztvevői a mindenki által elfogadott „valós világ” mellett más „világokat” is hajlamosak konstituálni és elképzelni. Ez az értelmezés nem kívánja meg, hogy a szöveg úgy legyen „fiktív”, hogy nyilvánvalóan olyasmit reprezentáljon, ami nem történt meg valamilyen történeti időben és helyen. Elég az, ha a szöveghez rendelt „világot” modellként értelmezzük, melynek viszonya – legyen az „realista”, „romantikus”, „fantasztikus” vagy egyéb – a tapasztalati világhoz a központi kérdés. Még a dokumentumirodalom sem elégszik meg azzal, hogy pusztán beszámolna a valóságról; azokat a körülményeket mutatja meg, melyek keretében az utóbbi kialakult s melyek befolyásolhatták a menetét.

3.2 Társadalmi szempontból az irodalom tehát olyan világnézetek fóruma, melyeket a társadalom a saját peremére szorít vagy elnyom (MARCUSE, 1968; ISER, 1978). Ez a funkciója az irodalomnak nemcsak azért alapvető jelentőségű, mert a valóság minden jelenlegi modellje szükségszerűen szelektív s képtelen bemutatni minden együttjárást; hanem azért is, mert az emberiség haladása döntően attól függ, hogy el

tudunk-e alternatív világokat képzelni. A teljes, szó szerinti elkötelezettség a dolgok irányába úgy, ahogy azok vannak — bármennyire is megkonstruáltak legyenek is — a társadalmat tehetetlenné tenné az elkerülhetetlen evolúcióval szemben. Az irodalom lehetőséget ad arra, hogy olyan utópisztikus modellvilágokkal foglalkozzunk, melyekben a mi világunk problémái, mint a szubjektum és objektum elidegenedése megoldódnak (LUKÁCS, 1971, 1975; BLOCH, 1959, 1964; JAMESON, 1971, 1982).¹ Vagyis a mai nyugati társadalomban az irodalmi kommunikáció peremre szorulása kétségkívül általános válságnak és iránytévesztésnek a szimptomája az evolúciós társadalmi megértésben. Ebben az összefüggésben, ahogy arról különösen MARCUSE (1965) érvelt a valóság tagadása a haladó gondolkodás különösen fontos feladatává válik (MARCUSE, 1965; ADORNO, 1966).

3.3 A sürgető feladat tehát az, hogy a művészet és az irodalom fogadja el ezt a tagadó szerepet. A szubjektum és objektum kibékülése világosan fellép az eltárgyasítás mindennapi mechanikájában, ahogy azt a második részben vázoltuk, amikor is szubjektum lényegében kiközösíti magát, hogy megakadályozza attitűdjeinek megváltozását. Az irodalom ebben a keretben olyan tereppé válna, ahol az attitűd formálódás a végig nem gondolt eltárgyasításból visszakerülne a nyílt reflexió világába, s ezzel lehetőségeiben a revízió területére. Mindennek eredménye jellegzetesen a hagyományos attitűdrendszerek tagadása lenne, melyekről kiderül, hogy inadekvátak, ambivalensek vagy ellentmondásosak, egészen olyan mértékig, hogy elhomályosítják vagy megbénítják gondolkodásunkat és cselekedeteinket.

3.4 Az olvasó természetesen megfogalmazhatja azt az ellenvetést, hogy az alternativitás elv aláásná azt a tendenciát, hogy az irodalmat ehhez a funkcióhoz kössük kizárólagosan, különösen ha ezt egy doktrínér program keretében tesszük. Magát az alternativitást is úgy tekinthetjük azonban, mint egy olyan gondolati folyamatot, amely tagadásból áll, legalábbis olyan mértékig, hogy tagadja a teljes elfogadását a jelenleg érvényes valóságnak. Túllép a ténybeli reprodukción — azon, hogy mi történt adott időben és helyen — a nyílt végű modellépítés érdekében — mi igaz vagy mi lehet általában igaz az emberi körülményekről. Egy irodalmi szöveg feldolgozása és a neki megfelelő világ megkonstruálása részben azt igényli, hogy újra konstruáljuk saját világunk rendjét azzal a kiegészítő kielégüléssel, hogy átéljük saját részvételünket és adalékunkat. Hogy az eredmény a „valós” világ elítélésévé válik-e az érvényes konkrét feltételektől függ.

3.5 Ez az érvelés egy megoldást sugall arra, hogy miért hasznos terület az irodalmi kommunikáció az attitűddel való reagálás tanulmányozására. Olyan kísérleti helyzetet nyújt, ahol az emberi eseményekre adott reagálás tanulmányozható közvetlen materiális következmények nélkül. Megengedi azokat a világképeket, amelyek a hivatalos ideológiákkal szembeszállnak, vagyis melyek oppozíciójukkal meghatározzák, hogy mi a „valóság” felülete. Ezt a funkciót azonban aligha ragadja meg az irodalomnak kultúránkban hagyományos megközelítése, mely szerint az irodalom tisztelettel ki lépés, eltávolodás, ami az irodalomnak büszke helyet biztosít a kulturális emlékművek között, de megtagadja a komolyabb ideológiai elkötelezettséget — az irodalmat a könyvtárakba helyezi el s ezzel kivonja azt életünkéből. E hatás egy része az iskolázásnak köszönhető, mely önmagában is bevezetés a hivatalos valóságba s ezzel a peremre szorítja az

¹BLOCH (1964) ezt a funkciót a zenében tartja a leghozzáférhetőbbnek.

alternativitást, mint menekülést és fantáziát, vagy pedig teljességgel elfojtja azzal, hogy azt tanítja, az irodalom történeti adottságok halmaza (s az irodalom tanulmányozásának célja idézetek bevágása, szerzők nevének s életrajzáinak felidézése stb.). Az attitűddel való reagálás tanulmányozása azonban itt is az egyik előfeltétele annak, hogy döntően újraértékeljük a „tanulás” és az irodalom kapcsolatát.

4. Eljárások

4.1 Három olyan szöveget választottunk ki, melyek alapvető attitűdbeli kérdése azonos, nevezetesen az autoritással kapcsolatos nézetek. Az autoritást mindegyik esetben a rendőrség testesíti meg. Vagyis egy olyan csoport, melyről bizton feltételezhetjük, hogy mindazon társadalmakban, ahol létezik, emblematisztikus szerepe van. Ezen felül gondolkodásunknak egy tartós ellentmondását is megtestesíti. Legalábbis eszményi esetben a rendőrség azon magatartások előmozdításán munkálkodó intézmény, melyeket a társadalom, mint egész által pozitívan értékelt attitűdök írnak elő. Az attitűdök komplex lesüllyedt természete, ahogy azt fentebb vázoltuk, hamarosan elhomályosítja azonban ezt az eszményt, mely megalapozatlanul feltételezi, hogy a társadalom egészében egységes attitűdök uralkodnak. A valóságban a társadalom attitűdje a rendőrséggel szemben meglehetősen ambivalens. Egy részről a rendőrség feladata a polgárok életének és tulajdonának védelme a társadalomellenes elemekkel szemben. Más részről a rendőrség úgy is személhető, mint olyan intézmény, amely ugyanezt a polgárságot rutinszerűen megfélemlíti és piszkálja egy olyan ideológia nevében, melyet a polgárság nemigen fogad el. A rendőrség mindig adott csoport attitűdjét érvényesíti valamely más csoport rovására.

4.2 Emiatt vártuk azt, hogy hasznos lesz e téma tanulmányozása az olvasói választok szempontjából. Mintaként kiválasztott szövegeink előnye az, hogy ezt a szisztematikus ambivalenciát három igen eltérő módon képviselik, amit a szekvenciális olvasás még csak kihangsúlyoz. Az első szövegben *A sarok* című, Ralph Pomeroytól származó költeményben a polgárság szorongását úgy lehet magyarázni, mint kényszeres kivétítést egy passzív kitekintő figurába. A második szövegben James Baldwin *Mondd, mennyi ideje már...?* című novellájában a fekete állampolgárok és a fehér rendőrség megosztottságát az állampolgárok perspektívájából nézzük, bár a materiális következmények e megosztottság másféle ábrázolásához képest még mindig enyhék. A harmadik szövegben, Sánta Ferenc magyar író *Nácik* című novellájában a hatalom képviselői egyértelműen ellenségesek, egyenest embertelenek teljességgel ártatlan polgárokkal szemben; a jog érvényesítése a peremre szorul, ha ugyan nem válik irrelevánssá. Vagyis az első esetben az olvasó attitűdjét aktívan be kell ruházni a szövegbe ahhoz, hogy megkonstruálódjék az a perspektíva, melyet a második szöveg nyíltan igazol, s melyet a harmadik szinte elkerülhetlenné tesz.

4.3 A három szöveg további eltérése a kontextualizáció mértéke. Az első egy *forgalmas utcasarkon* történik. A hős és a rendőr olyan vizuális részekben jelennek meg, melyeket egy amerikai azonnal észrevesz: az egyik *rágógumizik* vagy *cigaretettát szív*, *farmert* és *pólóinget* visel; a másiknak *kesztyűje* és *bukósisakja* van. Az öltözet tipikussága a konfliktust a mai valóság közepébe helyezi, szinte triviális eseménytelen-

séggé téve, melyet egy rendőrségi beszámolóban nem is említenének. A második szövegvilág *Harlem* fekete negyedében van elhelyezve, ami már kevésbé tipikus. Az eseményt bizonyos incidensek előzik meg, melyek lázálomszerű erőszak benyomását keltyik, mint amikor például a fiú egy olyan verekedést lát, mely halálos kimenetelűnek tűnik, de ami közösülés is lehet vagy éppenséggel e kettő kombinációja.² A rendőrség megjelenését tehát a szöveg már előre dramatizálja, olyanná téve a keretet, ahol a hétköznapi értékek bizonytalanná válnak, s erőszakolásuk szeszélyesnek és irreálisnak tűnik. A harmadik szövegben annyira hiányoznak a nyugati olvasók számára a megszokott részletek, hogy a hatás allegorikus; a címet elhagytuk, hogy elkerüljük a nácikkal kapcsolatos zavaró sztereotípiák bevitelét. A szöveg helyszíne archaikus; a cím kivételével nincsenek utalások a történeti időre, kivéve a fegyvereket (*puska, pisztoly, gumibot*) és a *cigaretta*t, melyek világosan jelzik, hogy mindez nem történhetett például az antik időkben. A cselekedetek stilizáltak, gondos ismétlésekkel és felfüggesztett megjelenítésekkel. A vonatkoztatási keret, hogy egy formalista terminust csempészünk be, „defamiliarizált”, ami a konfliktust nyugtalanítóbbá teszi, nehezebben megmagyarázhatóvá, mint egyszerű kötelességteljesítést vagy specifikus elszigetelt visszaélést.

4.4 Az első szöveg az alábbi volt:³

A sarok

- (1) A zsaru csendesen motorjára roskad
- (2) Egyik lába támasztja mint egy bőr golyát.
- (3) Tekintete csavargással vádol.
- (4) Látom, hogy szemé halként mozog
- (5) Zöld motoroszemüvegének zöld mélységében.
- (6) Könnyedsége csalás. Észreveszem.
- (7) Könnyedségem csalás. És ő észreveszi.
- (8) A kesztyűivel felfegyverzett ujjak
- (9) Nyújtózkodnak és összehúzódnak, viszketnek, hogy változtassanak valamin
- (10) Mintha ellenségem vagy halálom lenne,
- (11) Csak állok ott és nézek.
- (12) Kiköpöm a rágóm, ami elvesztette ízét.
- (13) Egy új cigaretta ütök ki —
- (14) Ez minden bátorságom.
- (15) Minden észrevehetetlen:
- (16) Ahogy áthelyezem a súlyom
- (17) Ahogy ő nyikorog a nyeregben.
- (18) A forgalom ritkás, bár állandó.
- (19) Körülvesz a nap, elválasztja köztünk az utat.
- (20) Bukósisakja fehérebb az árnyékban.
- (21) Olyan, mint egy ring a verekedés előtt.
- (22) Nem léphetek vissza. Ott vagyok.

²A fojtogatás erotikus felhangjáról vö. William Burroughs: Meztelen ebéd.

³A verset az elemzés érdekében nyersfordításban adjuk csak.

- (23) Minden visszatart,
 (24) Veszélyben vagyok, hogy eltűnök a napos porban.
 (25) Farmerom ég és pólóingem izzad.

- (26) Cigarettám égeti a szemem
 (27) De nem merem eldobni.

- (28) Ki tette ellenségemmé?
 (29) Hidegség hercege. Félelem királya.
 (30) Mért dülők itt várakozva?
 (31) Miért lebzsel itt ő nézelődve?

- (32) Rámsüt a nap.
 (33) Hajam ég. Csizmám kátrányként folyik.
 (34) Megemel a friss levegő.
 (35) Hirtelen történik valami.
 (36) S ő kitör gyorsan, mint aki szükségben van,
 (37) Büszke hatalmára, nézi ahogy nézem.

4.5 Benyomásunk az, hogy itt egy töredékes elbeszélésről van szó, egy külsőlegesen rövid pillanat belső kiterjesztéséről. A legutolsó versszakig alig van cselekvés: *roskad* (1), *nyújtózkodnak és összehúzódnak* (9), *kiköpöm* (12), *áthelyezem* (16), *nyikorog* (17), *elég, izzad* (25), *égeti* (26), *dülők* (30), *lebzsel* (31), s mindenek fölött *néz* (11, 31, 37) és *vár* (30). Más kifejezések a mozgáshiányt érzékeltetik: *állok ott* (11), *ott vagyok* (22), *megemel* (34); vagy cselekvés tagadását: *nem léphetek vissza* (22), *visszatart* (23), *nem merem eldobni* (27). Bizonyos igék, melyek gyakran mozgást fejeznek ki, itt minimális vagy statikus eseményekre használatnak: *ütök ki* (13), *körülvesz, elvált* (19), és *folyik* (33), mintha a szöveg maga lelassító tényező lenne. Mindezek a minták elősegítik annak a benyomásnak a kialakulását, hogy az *Én*-nek alig van érve az aktív szembenállásra.⁴

4.6 A látás visszatérő téma, mely kikerülhetetlen a kölcsönös *nézés* állandó visszatérése miatt (11, 31, 37). A rendőr szándékát *tekintetéből* (3) lehet kikövetkeztetni: első *mozdulatát szemei* végzik (4). A metaforák erősen képszerűek. A zsarut *golyához* hasonlítja a költő (2), szemeit pedig *halhoz* (4), így az a tény, hogy a természetben az egyik a másikat vadássza, ha halványan is, de azt sugallhatja, hogy a bőr egyenruha szimbolikus felülete a rendőr világképét tükrözi. Az erős hőség csak az *Én*-t befolyásolja – a zsaru *árnyékban* van (19–20), ami azt sugallja, hogy ez a szimbolikus hely az ismeretlen sötét oldal⁵ – ez vizuálisan is megjelenítődik: *körülvesz a nap* (19), *farmerom ég és pólóingem izzad* (25), *rám süt a nap* (32), *hajam ég és csizmám kátrányként folyik* (33). Mikor a *szemem ég*, a hőség magát a látást befolyásolja (a szó szoros értelmében itt fájdalomról van szó). A költemény egészében az *Én* annyira passzív, hogy ruhái is nélküle kelnek életre. Az izzadás szorongást sugall; az elfolyó csizmák (az

⁴Teljesen elrugaszkodik a valóságtól, amit egyik olvasónk ajánl: a rendőrt „felelősségre kell vonni”. Az egész jelenetben semmi sem szolgálhat hivatalos ürügyként erre.

⁵Az aréna felosztása „porondra”, „napos” és árnyas oldalra, ahol is az utóbbi a jobb módúaknak jut, jól illeszthető az itteni forgatókönyvhöz, bár nehéz elképzelni, hogy a költő gondolt volna erre. Vö. 9. jegyzet.

angol eredetiben a *fut* szó megfelelője szerepel itt) azt a vágyat fejezik ki, hogy saját maga is szeretne elszaladni, amit gátol a *kátrány* (ezt az anyagot állatok csapdába ejtésére vagy a régi stílusú amerikai utcai igazságszolgáltatásban a feltételezett bűnösök megbélyegzésére használták).⁶

4.7 Mindezen stilisztikai aktivitás hiányjelzők ellenére a hős – akit minden olvasónk férfinak látott, bár a szöveg erre nem utal⁷ – azt hangsúlyozza, hogy konfrontációról van szó. Maga a költemény is arra törekszik, hogy szembeállítsa egymással a figurákat, úgy, hogy háromszor is párhuzamos sorokat rendel hozzájuk (6–7, 16–17 és 30–31). Azt is felvethetnénk, hogy a *Hidegség hercege. Félelem királya* (29) szintén egy ilyen szembeállítás, amely a közvetlenül utána következő két sort egyesíti és egy alacsonyabb rangot állít szembe egy magasabbal, s feltehetően egy nyugodt érzelmet egy szorongóval. Voltak olvasók, akik így is értelmezték ezt. Például: „*Hidegség hercege* valószínűleg a beszélő Én-jére utal, amint azt a versszak elrendezése mutatja”; „lehet, hogy a kettő, a *Herceg* és a *Király* szembe van állítva egymással”. Az Én próbálkozása arra, hogy nyugodtnak tűnjék, két olvasót arra vezetett, hogy „hidegnek” (angolul cool) tartásuk, amit azt is jelentheti, hogy „nem tartóztatható le” vagy „semmi illegálisat nem csinált”. Nyolc olvasó szerint azonban a „zsaru” volt a „hideg” személy, egyik hozzá is tette, hogy „hidegnek és személytelennek tűnt”.⁸

4.8 A konfrontáció nyilvánvalóbb megalapozását adják az Én narratív választásai. Úgy látja magát, hogy *csavargással vádolják* (3), azzal a tipikus váddal, melynek segítségével a szegénységet és a munkanélküliséget bűnné alakítják át Amerikában. A zsarut kétszer is *ellenségének* nevezi, egyszer feltételes módban (10), egyszer pedig tényként (28), sőt akár *halálának* (10) is. A harcra utalnak a *fegyverzet* szinte lovagi kellékei (8), a *sisak* (20) és a *nyereg* (17); és nyíltan utal erre a *verekedés a ringben* (21). A cím, *A sarok*, áthelyezhető egy ringbe vagy egy olyan helyzetbe, ahol egy sarokba szorított állatnak kell küzdeni.⁹ Az Én nem érzi magát felelősnek s azt kérdezi, hogy *ki és miért* (28, 31). A kihívás nyomán azonban nem képes visszalépni (22–23), korlátozott bátorsága ellenére (14). Egy pillanatig egy kiszolgáltatott abszurd reménységbe kapaszkodik, abba, hogy a hőség talán eltünteti őt (24). Mikor kijelölte ellenfele viszsza vonul – ez az első gyors kifejezett mozgás az egész találkozó során, amit a költő ahhoz hasonlít, amikor valaki impulzíven megindul hirtelen *vágy* hatására – akkor mindezt a győzelem felhangjai kísérik (35, 37).

⁶ Még távolabbi kapcsolat az amerikai déli folklór „kátrány babája”: egy olyan baba, melyhez oda ragadsz, ha megütöd. Az Én-nek még ennyi védekezési lehetősége sem igen van.

⁷ Egyes olvasók az Én-t nyíltan a „költővel” azonosították. Jellegzetes hibája ez az irodalom naiv olvasásának, így a Ralph név férfivá is teszi az Én-t. A harc egész archetípusa azonban férfi dominálta jelenet, bár erre megint csak nemigen utal a költő. Vö. 9. lábjegyzet.

⁸ Kérdésünk megfogalmazása a válaszlapon szintén elfogulttá tette az olvasást a rendőrök iránt.

⁹ Az egyik olvasó kommentárja szerint a hősök „sarokban voltak”. A sarok nélküli bikaviadalporond természetesen drasztikusabb, mint a box ring. Az elsőben az egyik harcoló fél általában meghal, míg a másik esetben ez a kimenetel teljességgel balesetként van feltüntetve. Mikor az elbeszélő *kiüt egy cigarettát*, feltételezhetően ez minden, amit ki tud ütni.

4.9 Az alábbiakban következik a Baldwin történetnek a rendőrséggel való találkozást leíró része:¹⁰

4.10 Ez a szöveg könnyen felépíthető, mint elbeszélés. Az események abban a sorrendben szerepelnek, ahogy az *én* észleli őket. A materiális cselekedetek nem gyakoriak vagy nem hangsúlyosak: ilyen a menés, a megállás, a vakító reflektorfény, motozás, tárcsa oda- és visszaadása. Az elbeszélő fiú percepciójában azonban ezek a mozzanatok drámai jelentőségre tesznek szert, mint társadalmi és faji csoportok közötti konfrontáció. Baldwin ennél a pontnál meglehetősen erőteljesen hangsúlyoz, s ezt teljesen nyilvánvalóan teszi, amikor a gyerekek később megbeszélik az esetet. Semmi sem gyengíti Caleb feltételezését, hogy ez alkalommal faji hovatartozása alapján letartóztatták volna, ha egyedül lett volna. Vagyis a javasolt attitűdöket az írás világosan kifejti. A legerősebb színezést az adja, mikor a gyerek megkérdezi, hogy a fehér emberek egyáltalán emberek-e, amijól illeszkedik ahhoz a jelenethez, melyben először nem is lát embereket — hangokat hall, érzékel (ő a nem-humán *téglát* érinti, miközben a talán embertelen *kéz* őt érinti), s csak fényeket lát, majd az autót. A látás azért mondja fel a szolgálatot, mivel a szereplők nem látnak objektíváló attitűdjükön túl. A fiúk *el vannak vakítva*; aztán Leo *nem mert Calebre nézni*, attól félve, hogy valami titkos tudást árul el jelzésekkel. Egy *mozi vége* szintén a látás vége lett volna átváltás sötétségre, mint mikor *a rendőrautó reflektorai kialudtak*. A *zseblámpa* ezt követő *felvillantása* egy csökkentett szelektív látást jelezhet, melyben a fiúk társadalomellenes figurákká válnak.

4.11 Leo, mint elbeszélő perspektívája modellé teszi őt *az olvasó számára*.¹¹ *Gyilkos szemeket és kezeket* lát, melyek talán előhívják azt a benyomást, hogy *moziban* van, ahol a *közép* és a *vég* átvette egymás helyét. A hatást fokozza, hogy Baldwin megadja az elbeszélő érzelmeit: *rémült, megalázó, csodálat, féltém, rettenetesen megdöb-bentem* — egészen a fizikai tünetek leírásáig: *fájt a szívem és megbénult tőle a nyelvem*. Akár csak a költeményben, az *én* érzései itt is megbénítják őt s megakadályozzák a kommunikációt, bár itt a lebénelés és a hallgatás valószínűleg bölcs dolog volt, legalább is a motozás alatt. A külső eredmények korlátozásának itt is az a célja, hogy nagyobb hangsúlyt kapjanak a belső események. Az olvasókat ez arra készíti, hogy értelmezzék az epizódot, mivel az nincs különösebben hosszán vagy részletesen bemutatva. A rasszista, a fajok szerint diszkrimináló rendőri gyakorlat természetesen elég ismerős az amerikai kultúrában ahhoz, hogy ne igényeljen nagyobb kidolgozást: ahogy Baldwin mondja, *mindig is tudtam, még ha megfogalmazni nem is voltam képes*. Az író mondanivalójának lényeges pontja azonban az, hogy a látszólag jelentéktelen vagy rutinszerű hivatalos aktusok nagyon is eltérő érzéseket kelthetnek az általuk befolyásolt állampolgároknak.

4.12 Az utolsó elemezett szöveg Sánta Ferenc novellája, a *Nácik* volt.

(3) /Lásd 118–121. o./

¹⁰ Az a tény, hogy a teljes szövegnek csak egy része foglalkozik a rendőrséggel történő találkozással, hátrány lehet. A jelenet előtti rész igazolni látszik a rendőrség éberségét, az ezt követő azonban ellentétes ízt ad.

¹¹ FIEDLER (1960) ír az elbeszélőként szerepeltetett gyerekeknek arról a funkciójáról, hogy a szándékos ártatlanság spektívájából társadalomkritikát szolgáltatnak.

4.13 Ez a szöveg a két másikkal kapcsolatban felvetett tendenciák felfokozásának tűnhet. A külső és belső események közti eltérés még kihangsúlyozottabb, az elbeszélő nem jelenik meg mint egy első személyű *Én* a novellában, eközben azonban korántsem mindenttudó, a találkozás jelentéséről még kevesebbet tud, mint *A sarok* és a *Mondd, mennyi ideje már...?* Míg ebben a két szövegben legalább arra rájövünk, hogy hogy érzi magát a narrátor, itt semmilyen attitűdöt nem közöl az író. Cserébe ezért a cselekedetek nem intézhetők el könnyedén valamilyen kulturális szokásként, legalábbis nem a mai nyugati olvasók számára. Erőteljesen „ismeretlenné” teszi őket az értelmetlenség, ami még inkább arra kényszerít, hogy a lehetséges motívumokról töprengjünk. A gyanakvás nyilvánvaló tárgya sosincs jelen – valaki, aki vagy járt *erre*, vagy nem. Lehet, hogy a nációk elől menekül, számos motívuma lehet ennek, melyek között aligha valószínű egy ésszerű törvény valódi áthágása. Ezzel együtt a *Nácik*-ban megjelenő kihallgatás bizonyos elemei a *Mondd mennyi ideje már...?* kihallgatására emlékeztetnek. Ilyenek a fiúk korának és az öreggel való kapcsolatának megtárgyalása; a civilek kétszer is végrehajtott *megfordítása* a katonák által s az utasítás: *Mehetsz!*, ami a kikérdezés végét jelzi. Kísérletünk azonban arra utal, hogy ezek a hasonlóságok nem voltak elégségesek a legtöbb olvasónál ahhoz, hogy a helyzetet rendőrségi beavatkozásként értelmezzék.

4.13 A másik erőteljes tendencia a jelenet csendbe ágyazása. Egyáltalán nincs beszéd a versben, Baldwin könyvrészletében pedig meglehetősen kevés (a rendőrök összesen 33 szót mondanak); a *Nácik*-ban azonban a csend uralkodó témává válik. A pásztor és a fiú nem úgy tesznek, mint akik *hallották a lovak dobbantásait*, bár a novella biztosít arról, hogy hallották. Még miután a pásztor magukhoz hívják a katonák, a gyerek továbbra is úgy tesz, *mintha egy szót sem hallott volna*. A *fegyveresek* megjelenését hosszú *csend* követi, ez alatt cigarettáznak, ami mind vizuálisan, mind akusztikusan minimális tevékenység.¹² Az egész jelenet olyan csendes, hogy világosan hallani *a gyufa sercenését*. Az öreg megszólítása után *telt az idő*, miközben a *fegyveresek nem szóltak*. A *csend* nyíltan meg is jelenik, mint elhatároló jegy a pásztor kétszeri elküldésénél (*Mehetsz!*) egyszer ez előtt, egyszer ez után jelenik meg. Három további *csend* jelenik meg a fiú kihallgatása során, az egyik ezek közül megelőzi elküldését. Ez után a fegyveresek visszajutnak eredeti állapotukba, *hallgatnak*, megint *cigarettáznak*, úgy hogy a kezdet és a vég egymás tükörképei, mintha az egész közbeiktatott társalgás nem is történt volna meg.

4.14 A csend a kommunikáció hiánynak nem az egyetlen esete. A párbeszédet ebben a novellában gondosan ismételt kifejezések alkotják. Szinte minden kérdésre azonos szavak jelennek meg állító formában válaszként, megfelelően változtatva a szórendet és a névmásokat. Az állatokkal kapcsolatos epizód kivételével, ahol is a nyelvvel való visszaélés szándékosan eltúlzódik, a párbeszéd 16 kérdés-válasz párt tartalmaz, de csak négy témát: az ember látását (ötször), a fiú korát (háromszor), nevelését (négy-

¹² A cigarettázás eltérő szerepet játszhat a *A sarok*-ban, mint a *Nácik*-ban. Az elsőben az *Én*-nek van szüksége arra, hogy elfoglaltnak tűnjön, s így nem csavargónak. Az utóbbiban viszont a katonák akarnak lazának tűnni, legalábbis a pásztorokkal szembeállítva. Hasonlóan a versben az *Én* alacsony státusúnak és szegénynek tűnik, míg a második világháborúban, mikor a nációk elfoglalták Magyarországot, a cigaretta gyakran pénzként is használt státusz-szimbólum volt.

szer) és ennek tartamát (kétszer), valamint az öregember *nagyapai* státuszát (egyszer). A hatás olyan, mint egy bizarrul fals kánon, két szélsőségesen ellentétes hitet valló hívő csoport között megosztva. A pásztorok, annak ellenére, hogy állandó jelzéseket kapnak arra, hogy az információvisszatartás következménye erőszak lehet, abszolút minimummal reagálnak.

4.15 Ezt alátámasztó minta a látás elutasítása, amit a Baldwin munkában is észrevettünk már. A pásztorok csak akkor néznek a fegyveresek irányába, ha erre közvetlenül felszólítják őket; s még akkor is, *tekintetük a földön nyugszik*, csak a fűvet meg a lábukat látják. A fiú pontosan utánozza a nagyapját, ő azonban *nagy kívánságot érzett*, hogy lássa a *fegyveresek arcát és lehunyta a szemeit*. A kihallgatástól eltekintve nem is próbálkoznak azzal, hogy a nációkra nézzenek; a fiú kikérdezése alatt az öreg *vágta a fát, meg sem fordult, dolgozott, mintha senki sem lenne a közelében*. Még a fej elforgatás sem hoz létre kölcsönös szemkontaktust az ellenséges csoportok között. Ennek legkézenfekvőbb motívuma az attól való félelem lehet, hogy elolvassák a gondolataimat; lehet, hogy a szemmel verés motívuma is szerepet játszik. Mikor a fiúnak az álmokra kell néznie, a cél az, hogy megváltoztassák látását vagy valahogyan akadályt építsenek fel a nyelv és a látás között, mintha a mesterséges vakságot szabnák ki büntetésül azért, mert nem mondta el, amit látott. Lehet, hogy egyenesen arról a legendás vakságról van szó, mely a titkok látásával jár együtt. Vagy pedig a náci rendőrök azt akarják szimbolizálni, hogy az ő világvéjük valami olyasmi, amelyet elhatározásos alapon megváltoztathatnak és ráerőszakolhatnak másokra.

4.16 Saját értelmezésünk ebben a fejezetben nem azt hivatott képviselni, amit egy naiv olvasó megkapna, legalábbis nem azt, amihez tudatosan eljutna. Inkább maximális változatot képviselnek olyan részletekre és anomáliákra is figyelve, melyek első sorban a hivatásos irodalomolvasó figyelmét keltik fel. Azt is tekintetbe vettük, hogy e három írásművet kísérleti személyeink egymás után olvasták, ezért emeltünk ki a párhuzamokat és a közös témákat. Oktatási tapasztalataink azonban arra intenek, hogy az olvasókról nehéz általánosításokat tenni. Ha gondosságra oktatjuk őket, valóban egészen finom részleteket is észre tudnak venni (BEAUGRANDE, 1985). Még alapvetően naiv vizsgálati populációinkban is előfordulnak meglepően figyelmes olvasók. Az egyik észrevette, hogy Caleb egy Karib szigeti bevándorló gyermeke volt; egy másik abból a kis pontból kiindulva érvelt, hogy „nem volt kolomp a báránnyokon” s az öregember azért nem tudott szembeszállni a fegyveresekkel, mert úgy gondolta, mint azt a kolomp hiánya is mutatja, hogy „a hatalomra nincsen szükség”. Ennek fejében azonban a naiv olvasók oly mértékben elkötelezettek lehetnek saját attitűdjeik iránt, hogy nem veszik észre a legnyilvánvalóbb mozzanatokat sem, mint egyik kísérleti személyünk is, aki például azt mondta, hogy Caleb és Leo apja „azáltal vált szabaddá, hogy bevándorolt az Egyesült Államokba”, míg Baldwin ennek pontosan az ellentétét sugallja. Az amerikai demokráciának a második fejezetben említett kettőssége megakadályozta, hogy ez az olvasó ennek a tézisnek az ellentmondásos voltát észrevegye a tényleges elbeszélés alapján.

5. Eredmények és megbeszélések

5.1 A rendőrségi autoritás közös attitűdbeli témájával kapcsolatos három szövegváltozat legalábbis első látásra elég változatosnak tűnt ahhoz, hogy sokféle választ hívjon elő. A személyek mindig ugyanabban a sorrendben olvasták a szövegeket, és ennek az elrendezésnek befolyást kell gyakorolnia az egyes szövegek olvasására. Az ilyen hatásokat kiküszöbölhettük volna úgy, hogy a személyek populációja szempontjából randomizáltuk volna a sorrendet. Érdekesebb volt azonban az állandó sorrend megtartása mellett a kapott mintákat figyelni. A negyedik fejezetben felvetett párhuzamok közül kevés jelent meg a válaszlapon (bár az egyik olvasónk azt mondta: „Nézőpontomat befolyásolta az, hogy korábban olvastam a verset és a történetet”). Ehelyett inkább azt találtuk, hogy az egyes kísérleti személyek válaszai voltak következetesek. Aki a jelenet leírásra vonatkozó kérdésre úgy válaszolt, hogy ruhájukat vagy korukat nevezte meg, hajlott arra, hogy mindegyik szöveg kapcsán ezt tegye. Ez nyilvánvaló eredmény, mely azt sugallja, hogy a megítélési skálákon is lesznek hasonló kölcsönhatások. Az egész kísérleti tervet faktorok kereszteződésévé kellene tennünk azonban ahhoz, hogy eldöntsük, valós problémával állunk-e itt szemben.

5.2 Vizsgálati személyeink javarészt 20 és 40 év közötti 30 felnőtt, *A sarok*, *Mondd mennyi ideje már...?*, *Nácik* sorrendben olvasták a szövegeket. A szövegekhez később is hozzáférhettek, ezzel azonban nem éltek vissza és nem olvasták újra információs célokból. Mindegyik olvasás után azonnal két típusú skálát kellett kitölteniök. (Ez a kísérleti terv legalábbis a szövegek közötti visszafelé ható interferenciát kiiktatja.) Először olyan válaszokat adtak, hogy a szöveg alapján például „boldognak” vagy „szomorúnak”, „érintettnek” vagy „távolinak” stb. érezték-e magukat, másrészt mindegyik szövegben megítélték attitűdjüket a rendőri figurákkal kapcsolatban. Ezen felül ROKEACH (1960) nyomán egy dogmatikus skálát is kitöltöttek az olvasási kísérlet előtt, mivel úgy véltük, hogy a dogmatikusabb olvasók a rendőri hatalom figurájára eltérően reagálnak. Ezen skálázott válaszok mellett a helyzeteket, a jellemeket és a motívumokat tudakoló leíró kérdésekre nyílt válaszokat is kaptunk; ezeket az információkat ki kellett a személynek következtetnie a szövegből s nem pusztán kiemelnie. Időhiányt nem alkalmaztunk; a személyek általában két órát töltöttek a teljes feladattal. A *Függelék* mutatja a kérdéseket és a megítélési skálákat.

5.3 Legérdekesebb változónk a személyek populációjával volt kapcsolatban. Egyik csoportunk a Minnesota Egyetem hallgatóiból származott, a másik, valamivel kisebb csoport rendőrtisztekből. A második csoportnak az elsőtől nagyon eltérő attitűdjének kellene lennie a rendőri autoritással kapcsolatban. S az attitűdöknek szinte bizonyosan meg kellene jelenniök a választípusokban. A diákokra vonatkozó predikcióink jóval kevésbé voltak határozottak, bár általánosan fogalmazva a Minnesota Egyetem liberális egyetem, legalábbis liberálisabb, mint a Florida Egyetem.

5.4 A három szövegre adott átlagos megítéléseket az 1. táblázat mutatja. A legpozitívabb megítéléseket *A sarok* kapta, a következőt a *Mondd mennyi...*, a legkevésbé pozitívát pedig a *Nácik*. Ezek az értékek korrelációba hozhatók a fordított „düh” értékekkel, mivel a *Nácik* váltotta ki a legtöbb dühöt, az *A sarok* pedig a legkevesebbet, Baldwin munkája pedig közbülső értéket. A személyek abban is egyetértettek, hogy a *Nácikban* a rendőr figurák sokkal „szadisztikusabban”, „gonoszabban” és „tör-

A három szöveg átlagos megítélése (skála 3–18)

	<i>A sarok</i>	<i>Mondd mennyi...</i>	<i>Nácik</i>
<i>helyzet</i> (alacsony pontszám = „normális”, „ismerős”, „valószerű”; magas pontszám: „abnormális”, „ismeretlen”, „valószerűtlen”)	45,8	6,1	8,0
<i>világ</i> (alacsony pontszám = „ésszerű”, „demokratikus”, „együttműködő”; magas pontszám = „ésszerűtlen”, „autokratikus”, „versengő”)	8,6	9,7	12,0
<i>hősök</i> (alacsony pontszám = „gyenge”, „gyáva”, „tiszteletlen”, „részhajló”; magas pontszám = „erős”, „bátor”, „tiszteleteli”, „objektív”)	10,2	12,8 (Leo)	12,6
<i>rendőrök</i> (alacsony pontszám = „bátor”, „törvényes”, „nem szadista”; magas pontszám = „gyáva”, „törvénytelen”, „szadista”)	6,2	7,9	12,0
<i>érzelmi reagálás</i> (alacsony pontszám = „boldog”, „nem dühös”; magas pontszám = „szomorú”, „dühös”)	5,7	8,8	9,6

vénytelenebbül” jártak el, mint a másik kettőben; ugyanezen paramétereknél a *Mondd mennyi...* alig kapott magasabb skála értékeket, mint *A sarok*.

5.5 Mint várható is volt, a *Nácik* bemutatta világot a személyek autokratikusabbnak és versengőbbnek tartották, mint a másik kettőt. Ezzel párhuzamosan az ott bemutatott világot sokkal abnormálisabbnak, ésszerűtlenebbnek és valószerűtlenebbnek tartották, mint a másik két szöveg világát; itt a kulturális ismeretlenség valószínű kölcsönhatásban volt a negyedik fejezetben megemlített stilizált bemutatással. Mind a világ, mind a helyzetmegítélésekben a *Mondd mennyi...* magasabb pontszámokat kapott, mint *A sarok*. A *Mondd mennyi...* nagyobb ismeretlensége személyeink közép-nyugati származásával függhet össze, hiszen Baldwin története a Harlemben játszódik.

5.6 Legalábbis három megítélési sort vethettünk tehát össze a szövegek eredeti megítélésével. Beigazolódtott feltevésünk, hogy *A sarok*nak kell a legkönnyebben in-

tegrálhatónak és értelmezhetőnek lennie személyeink számára, a *Nácik*nak pedig a legnehezebbnek. A dühhel kapcsolatos megítélések szintén megfeleltek várakozásainknak. A „szomorúság” azonban egyformán magas volt a *Nácik* és a *Mondd mennyi...* esetében, a leginvolvátabbnak pedig *A sarok* kapcsán érezték magukat a személyek. Úgy látszik, hogy az ismerősség legalábbis valamilyen érzelmi választ indukál, függetlenül attól, hogy az olvasók milyen értékeket rendelnek a személyekhez és az akciókhoz. A némileg távolított irodalmi bemutatás csökkenti az érzelmi hatást, bár a személyek tudatos értékítéleteket továbbra is hoznak.

5.7 A 2. táblázat bemutatja a személyek megítéléseit és a rendőri hatalommal kapcsolatos attitűdjeik közötti kapcsolatot.

2. táblázat

Átlagos megítélések a rendőrpárti és rendőrellenes attitűdnél

	<i>A sarok</i>		<i>Mondd mennyi...</i>		<i>Nácik</i>	
	mellette	ellene	mellette	ellene	mellette	ellene
helyzet	4,5	7,0**	6,2	5,2	7,7	7,5
társas norma	5,1	10,1***	8,7	10,8	11,3	11,5
elbeszélő (Mondd... – báty, Nácik – öreg)	7,7	10,7**	11,3	13,6*	12,2	12,4
másik szereplő (öccs)			13,1	13,8		
rendőrség	5,4	7,1*	8,0	8,2	11,9	10,9
érzések	5,1	5,7	8,9	9,1	10,0	8,6

* $p < 0,10$

** $p < 0,05$

*** $p < 0,001$

A megítélési skálák alapján rendőrpárti és rendőrellenes csoportokat alakítottunk ki. A rendőrpárti csoport *A sarok* szituációját sokkal normálisabbnak, ismerősebbnek és valószerűbbnek ítélte, mint a rendőrellenes csoport ($F = 4,4$, a különbség 0,05 szinten szignifikáns). A rendőrpártiak *A sarok* világát ésszerűbbnek, demokratikusabbnak, együttműködőbbnek is tartották, mint a rendőrellenesek ($F = 14,6$, $p < 0,001$).

5.8 További szignifikáns különbséget találtunk a szereplők megítélésével kapcsolatban.. A rendőrpárti csoport úgy gondolta, hogy *A sarok* *Én*-je gyengébb, gonoszabb, tiszteletlenebb és elfogultabb, mint ahogy azt a rendőrellenes csoport gondolta, akik inkább az ellenkező irányba hajlottak ($F = 4,4$ $p < 0,05$). Ezzel szembeállítva a rendőrpárti csoport szerint a versben a rendőr bátor, törvényes és nem szadista, míg a rendőrellenesek éppen ellenkezőt mondanak, bár itt a különbség alig volt szignifikáns ($F = 2,9$, $p < 0,10$).

5.9 A magas és alacsony dogmatizmusú olvasók összehasonlítását a 3. táblázat mutatja be.

Ez a mérce nem sok figyelemre méltó variációt tárt fel. Kaptunk azonban szignifikáns

A dogmatizmus hatása az átlagos megítélésre

	A sarok		Mondd mennyi...				Nácik	
	magas	alacsony		magas	alacsony		magas	alacsony
helyzet	5,1	6,2		5,7	4,8		7,4	8,0
társas norma	7,4	10,4*		9,3	12,1**		11,5	13,3**
elbeszélő	9,8	10,0	bátyy:	11,7	13,4	öreg	13,7	12,0
			öccs:	12,7	14,0			
rendőrség	5,7	6,7		7,8	9,0		12,5	12,4
érzések	5,3	6,2		8,5	9,4		10,1	10,2

* $p < 0,10$ ** $p < 0,05$

eltéréseket a társas világ észlelésében. Mindhárom szövegnél a magas dogmatizmusú olvasók arra hajlottak, hogy a szövegek világát ésszerűbbnek, demokratikusabbnak és együttműködőbbnek tartsák, míg az alacsony dogmatizmusú olvasók éppen ellentétes irányba hajlottak. Úgy látszik, hogy a magas dogmatizmus arra vezet, hogy az eseményeket az emberek a dolgok általános vagy hivatalos sémájának megfelelően lássák, bár az ilyen beállítódás megőrzésének egy olyan szövegnél, mint a *Nácik*, meglehetősen nehéznek kell lennie.

5.10 A nyílt válaszok jó része csekély érdekességű volt, a szövegekből kiemelt néhány részletet ismételtettek és kerülték a spekulációt. Ugyanakkor kaptunk jócskán érdekes anyagot is ily módon, melynek egy részét bemutatjuk. Fő csoportváltozónkat megőrzendő a rendőrtisztektől származó válaszokat csillaggal jelöljük. Az eredeti szövegekből származó idézeteket dőlt betűvel jelezzük, a válaszlapokról származóakat (kérdéseinket vagy az arra adott válaszokat) pedig idézőjelbe.

5.11 A *sarok* helyzetét „egyéni konfrontációként írták le”, „hatalmi harcként” vagy kissé melodramatikusabban „ütközetként a hippy világgal”, „kakasviadalként” vagy „farkasszemnézésként”. A konfliktust növelte az, hogy mindkét résztvevő „meg nem értés alapján cselekedett”, „sztereotípiákra reagált”, „hamis képeket követett” vagy „ál-arcokat” és eluralkodott rajta a „félelem”, „düh” és „paranoia”. Az olvasók időnként hangsúlyozták a társas kontextust is. A két szemben álló személyt „osztályellenségek-ké, nem személyes ellenségek-ké” tették; „nem a zsaru az ellensége, hanem amit a zsaru képvisel”. A rendőrt „nem gondolja barátnak, védőnek vagy gondozónak”. Egyik olvasónk azt hangsúlyozta „a rendőrségnek a mi demokráciánkban” kettős felhatalmazása van „a védelemre és a jogtalan letartóztatásra egyaránt”. Egy másik azt mondta: „lelkifurdalásunk van a törvényszegéssel kapcsolatban, még akkor is, ha ártatlannak érezzük magunkat”. Utaltak „a történelem erejére”: „történetileg a törvény először lecsapott, aztán kérdezősködött”. A versben vázolt helyzet tehát „emlékeztet minket egy hasonló élményre a mi helyzetünkben is”.

5.12 A vers narrátor énjének meglehetősen diffúz jelentését adták személyeink. Korát „fiatalembernek”, „tinédzsernek”, vagy „ifjúnak” adták meg, aki „tele van hamis

bátorsággal" és „saját maszkulinitását próbálgatja". Ideológiája „nem konformista", „* liberális" vagy „* idealista". Egyesek „punknak" vagy „* maradi hippinek" tartották. „* nem a szokásos 9-től 5-ig dolgozó emberről van itt szó", hanem inkább „munkanélkülről". Volt, aki egyenesen „fiatalkorú bűnözőnek" tartotta, vagy „galertagnak", akinek „már voltak összeütközései a törvénnyel" és „már volt egy-két meneke az autoritással" vagy aki „* valamit rejteget" és „lelkifurdalása van". Ezek az értelmezések az elbeszélő szorongását a múltbeli élményeken alapuló realiztikus válasznak állították be. Gyakori volt azonban, hogy az olvasók valamilyen mentális torzítást vettek észre. A költői ént gyakran nevezték „paranoidnak" (8 olvasónk), vagy „* bizonytalannak", akinek „alacsony az önértékelése", meg van félemlítve s fél, de ezt „nagyképűséggel leplezi" vagy legalábbis „lelkileg nem érett", „stressztől szenved" vagy „félelemtől és projekciótól". „Meg volt rémülve és egészen elsárgult" „* letarolta az ismeretlentől való félelem"¹³ Az olvasók jó része biztos volt abban, hogy a „konfliktus" vagy „* kihívás" csak az *Én* szemében létezett; „nagy ügyet csinált semmiből", amit „befeléfordultsága és képzelete rajzolt elébe". Egy rendőr azt írta, hogy „* a zsaru a lelkifurdalás, félelem és a mi társadalmunkban átélt gyengeség és hatalomnélküliség feketé báránya", egy másik pedig azt hangsúlyozta, hogy „* az átlagos állampolgárnak általában krónikus lelkifurdalása van". Az *Én* problémája tehát irigység is lehet: „féltekény a hatalomra és tekintélyre" „* alacsonyabbrendű a zsaruval szemben" és „dühös saját kiszolgáltatottsága miatt". Két olvasó szerint „fekete", bár ez nemigen van megalapozva különösen miután ekkor olvasóink még nem látták Baldwin novelláját.

5.13 A versben szereplő rendőr két ellentétes értelmezést kapott annak függvényében, hogy az *Én*-nel végbemenő konfrontációban aktív résztvevőnek tartották-e vagy sem. Ha igen, „önteltnek" (három olvasó, beleértve egy rendőrt is)¹⁴, „saját képének hatalmában gyönyörködő"-nek tartották. „* Játékszer volt a vállán" és „* meg akarta félemlíteni az embereket". Tudta, hogy „megizzaszt egy másik fickót" és „csak játszadozott vele". Összefoglalóan „* macho férfi volt", aki teljességgel „a hatalom szimbólumaiból áll humanitás nélkül" — olyan, mint „egy robot".

5.14 Sok olvasó azonban, köztük szinte mindegyik rendőrtiszt úgy gondolta, hogy „a rendőr" „egyszerűen ott volt", „* munkáját végezte", „* egy átlagos rendőr rutin órjáraton". „Jól próbálta végezni a dolgát" „egyszerűen megfigyelőként működött". „* Motoros rendőr volt pusztán és semmi más", aki a forgalmat figyeli és „várja a gyorsajtókat". Lehet, hogy „* kezdő volt s nem érezte jól magát ebben a közegben". Tisztjeink általában úgy érezték, hogy a rendőr „* egyszerűen normális volt, egyáltalán nem izgatta a másik". „* Alig vagy egyáltalán nem vette észre a másikat", „* nemigen törődött vele" és „* nem hitt róla semmit". Az egyik tiszt nem tudta jobb evidenciák nélkül megítélni; azt írta „* semmit sem tudok a rendőrökről" és megtagadta a vele kapcsolatos skálák kitöltését akárcsak a Baldwin történet rendőrijeire vonatkozó skáláikéit. Az egyik egyetemista is hasonlóan viselkedett azonban, panaszkodott, hogy „okokat kellene adnia támpontok nélkül" és zsörtölődött, hogy „fogalmazástanárom nagyon le-

¹³ Az egyik rendőrolvasónk szemében az *Én* egyáltalán nem is ismeri a rendőrfigurát.

¹⁴ Az egyik rendőrtiszt meglehetősen hajlott arra, hogy szövegeinkben szereplő kollégáira kemény jelzőket használjon. Az ilyen esetek rávilágítanak, hogy milyen nagy szükség van az egyedek vizsgálatára nagy populációk helyett.

gorombítana". Úgy látszik, hogy az angol tanárok ugyanolyan jól képesek terrorizálni, mint a rendőrség.

5.15 A vers „poénjának” általában azt tartották, hogy bemutatja, hogyan keletkeznek szükségtelen konfrontációk. Az olvasók egy része (különösen a rendőrök), nem szívesen számoltak be a poénról, feltehetően azért, mert ez a legális autoritás valamilyen bírálatát sugallta. Panaszkodtak, hogy az *Én* nem vette észre, hogy a rendőr is „barát, védelmező” vagy „gondoskodó” és „* érző ember”. Egyik rendőröm szerint „* számos dolog megfordul az ember fejében, mert a rendőr rájuk néz”; egy másik azt mondta a vers „* paranoiddá teszi a rendőröket a paranoidoktól”. A legmegdöbbentőbb válasz egy olyan rendőrtől jött, aki teljesen újraértelmezte a verset ahhoz képest, ahogy szinte mindenki. Úgy vélte, hogy a két szereplő „két motoros rendőr”, egy rangidős, aki „új párját betanítja” az előző „* tudja, hogy kell szolgálatban és szolgálton kívül viselkedni”, „míg az utóbbinak „* sok mindent kell még megtanulnia erről a foglalkozásról”. Az utalást a versben az *ellenségre* és a *halálra* úgy értelmezte, hogy „* arra tanítja, hogyan kell a lehető legjobban, legvédehetőbben megközelíteni egy járművet”; a versbeli *Én áll és néz*, mert „* a motoros rendőr feladata az, hogy biztos pontról figyeljen”. A *verekedés előtti ring* annyi, mint „* csúcsforgalom”; a *verekedés* pedig „a közlekedési szabályok betartatása”. Ha „* az élet valós tényeit tanuló diák kudarcot vall, akkor nyomorékká válik vagy meg is halhat”. „* A rendőrtisztnek azt kell bemutatnia, hogyan lehet az ellenőrzést ellenséges közegben biztosítani”. Ennek az olvasatnak bizonyos szövegrészeket el kellett hanyagolnia — *farmer és pólóing*, talán a *rágógumi* és *cigaretta* is — ezek azonban a szöveg közepén jelennek meg, amikor olvasónk már eldöntötte, mit gondol a szövegről. Ennek az olvasónak a skálázásos megítélései is eltértek a jellegzetestől: maximális pontszámot adott a boldogra, az érintettre és a düh hiányára, elég magas pontszámot arra, hogy az elbeszélő erős és bátor, a helyzetet pedig teljesen normálisnak és valószínűnek jellemezte egy tökéletesen ésszerű és együttműködő világban.

5.16 Baldwin *Mondd mennyi...* című novellájánál a nyilvánvaló konfliktust mind az egyetemisták, mind a rendőrök tompították, bár az utóbbi csoport inkább. Úgy vélték, hogy Leo eddig „* előítéletmentes volt”, de „zavart”, „* aki tudta, hogy vannak jó fehérek is, de nagy benyomást gyakorolt rá bátyja, aki azt mondta, hogy minden fehéremszínű rossz”. „Fogalma sincs arról, hogy a rendőrség fő feladata a védelem és a szolgálat”. Lehet, hogy „* nagyon bizonytalan” volt, aki „képződött” és „maga kitálalta üldöztetési eszméitől szenvedett”. Caleb „utcagyerek volt”, aki „kicsúszik a kézből” és „kemény”, ami miatt időnként „cinikusnak” állították, de néha egyenesen „veszélyesnek” vagy potenciális „fekete forradalmárnak”, aki nem lehetetlen, hogy „öcscsét felhasználja”. Több olvasó vádolta „rasszizmussal”; vitatott volt azonban, hogy „* jól fejlett előítéleteit” vajon „* valóságos vagy képzelt negatív események okozták-e”. Lehet, hogy „* több rossz kapcsolata volt”, úgyhogy „a tapasztalat elhomályosította elméjét”; vagy épp fordítva, lehet, hogy „keves tapasztalata volt az adott közönségen kívül” és „* nemigen voltak kapcsolatai a fehérekkel, úgyhogy minden fehért egy csoportba sorol”. Vagy pedig lehet, hogy „* aki a tanítás révén belépett a sztereotipizálás circulus vitiozusába, amely nemzedékről nemzedékre adódik”. Személyisége is egyes megítéléseket váltott ki; egyesek szerint „* túl magabiztos volt”, aki „* nem is olyan érett, mint ahogy gondolja magát”; vagy pedig éppenséggel „* alacsony önértékelése volt”?

5.17 Volt aki a Baldwin szövegben a rendőröket úgy jellemezte, hogy „* fegyverekért végeznek motozást, pusztán a tisztek biztonsága érdekében”¹⁵ lehet, hogy attól szenvedtek, hogy „* lehetetlen feladatot kellett egy lehetetlen helyen elvégezzenek, egy bűnözéstől erősen sújtott területen”. Lehet, hogy azért vesztették el az együttérzést, mert „* nem szeretnek a város feketék lakta részében dolgozni”. Ezzel együtt „* teljesítették kötelességüket” — megvédték a területet — függetlenül attól, hogy „* a különböző etnikumok lehet, hogy nem is veszik ezt észre”. Ezek a rendőrök egyszerűen „* munkájukat végzik, tudatosak és hivatástudóak, rutin eljárásokat végeznek”. Akcióik „* nem szokatlanok — egyszerűen igazoltatnak késő esti sétálókat”. Lehet, hajlanak azt hinni, hogy Caleb és Leo „* csavargók, betörők vagy valami rosszban törnek a fejüket”. Ennek megfelelően a történetben a rendőröket csak kétszer ítélték rasszistáknak, egyszer egy rendőr, aki úgy vélte, hogy a történetbeli rendőrök azt mondják: „meg kell tanítanunk ezeket a piszkos négereket arra, hogy hol a helyük”¹⁶. Kétszer fordult elő, hogy nyíltan vádolták őket „zaklatással”, egyszer egyenesen azal, hogy „élvezik azt”; ezek az olvasók úgy gondolták, hogy az egyetlen ok, „ami miatt a fiúkat megállították, az volt, hogy feketék voltak”. Ezek szerint az olvasók szerint a rendőrök hibásak voltak amiatt, hogy szükségtelen akciókat vezettek, valamint amiatt, hogy „visszaéltek tekintélyükkel és hatalmukkal”; eljárásuk „egy kijárási rendellenességgel kapcsolatban túl drasztikus volt”.

5.18 Egy szó mint száz, a jellegzetes megoldás az volt, hogy a rendőrök cselekedeteit valami normálissá és ártatlanná simították el. Ennek az olvasatnak el kell tekintenie bizonyos részletektől a szövegben, például az utalástól a *gyilkos szemekre* és *kezekre*, a *megaláztatástól* és *dühtől*, melyek Calebet *fáradttá, szárazzá és keserűvé* tették.¹⁷ Az olvasók panaszkodtak, hogy a bemutatás túlzó volt. A párbeszédek „nem hangzottak valósnak”. „A rendőrök nem állítják csak úgy meg az embereket és mondják azt, hogy fel a kezekkel — ez csak filmekben történik meg”. A történet poénját vagy úgy fogalmazták meg, mint: „* mindenki rasszista” (ami felmenti a rendőröket); vagy „a rasszizmusnak nincs logikus ésszerű magyarázata”, s ezért „nincs is logikus módszer megelőzésére”. Vagyis a rasszizmust tartották a bűnösnek, „nevetségességét” és „értelmetlen destruktivitását”. Egyetlen olvasó látott valami felszólító módot a novellában: a szerző szerint „azt akarta, hogy az olvasók vegyék észre saját irracionális félelmeiket és gyűlöleteiket, és hagyjanak fel velük”.

5.19 A *Nácik* szövege, mint a negyedik fejezetben elemeztük, nem ad ismerős vagy megnyugtató szöveget. Az egyik olvasó azt mondta, hogy a novella „álomszerű szimbolikus szinten van kifejtve”. Az öreg pásztorról és a fiúról kevés külső részlet ismerhető meg. Ezért róluk az olvasók vázlatosabb leírást adtak, mint a többi szöveg szereplőjéről. Gyakran emlegették az életkort (ehhez járó tulajdonságokkal, mint pl.

¹⁵Ez a válaszadó ugyanaz volt, aki *A sarok*-ban két járőröző rendőr történetét látta.

¹⁶Ezt a 14. lábjegyzetben említett kritikus rendőr mondta.

¹⁷Ezzel együtt négy olvasó mégis úgy gondolta, hogy Caleb és Leo azt hitték, hogy „meg fogják ölteni őket”.

„hajlott” — a tényleges szövegben az öreg pásztor *hajolt*)¹⁸. Ennek kétségtelen oka az volt, hogy egyéb részletek hiányoztak. Az öreg pásztor magatartását különbözőképpen értelmezték személyisége kulcsaként. Sok olvasó úgy gondolta, hogy „ijedt volt”, „félénk”, „szolgálatkész”, „engedelmes”, „alázatos”, „óvatos”, „megalázott”, „tiszteltudó” és hasonlók. Mások munkájából s abból a tényből, hogy ő *neveli* a fiút, arra következtettek, hogy „erős, munkabíró, türelmes, nagylelkű, gondoskodó, szerető és enyhe”. A fiú tulajdonságait javarészt lemásolták az öregembereiből. Ennek szerintünk részben az volt az oka, hogy a történetben párhuzamos mintákban merülnek fel, ugyanazokat a dolgokat mondják és csinálják, kivéve az állatokkal kapcsolatos epizódot. Az öreg pásztor hozzáállása a vallatáshoz, mely egyesek szerint „félelmet” sugallt, mások szerint „intelligensnek, bölcsnek, nyugodtnak és távolságtartónak” mutatta őt.¹⁹ Felismerte azt is, hogy „a hallgatás is hatalom”; vagy „lelki hite meggyőzte arról, hogy vesse magát alá az autoritásnak”. Ilyen vonásokat ritkábban mondtak ki a fiúról, akiről úgy tartották, hogy nagyapját utánozza, és nincs önálló kezdeményezése.

5.20 A két *fegyverest* sokkal szívesebben jellemezték. Senki sem írta le őket rendőrökként vagy igazságügyi tisztviselőként, annak ellenére, hogy épp előtte olvasták a két másik szöveget. Ha egyáltalán valamilyen névvel illették őket, akkor inkább „katonáknak”, „egy ismeretlen autokrata lovasainak” vagy „a hatalmat megragadó tirannusoknak” tartották őket. Két olvasó egyenest „zsiványoknak”, egy pedig „terroristáknak” tartotta őket. Személyiségükről kevés kétely merült fel. „* Hentesek voltak”, „gonoszak, dominánsak”, „autokratikusak”, „* mindenre tekintet nélkül voltak”, „érzéketlenek voltak”, „nem törődtek semmivel” és javarészt „stupidak” és „csúnyák” voltak. Az ilyen „senkik” és „jöttmentek” „élvezik a terrorizmust” és „örömeiket lelik abban, hogy megalázással és kínzással illusztrálják hatalmukat”. Számukra „a mértéktelen visszaélés fizikai és mentális hatalmukkal élvezet, sport, szórakozás”. „* A hatalom korrumpálta őket és kipróbálandó, kihasználható dologgá vált számukra”. Belül azonban lehet, hogy „* bizonytalanok, kisebbségi komplexusuk van és nincs önértékelésük”.

5.21 Ezek a személyiségjegyek magyarázzák a fegyveresek bizarr viselkedését. Olvasóink nemigen gondoltak arra a lehetőségre, hogy valamilyen speciális célból egy gyanúsított vagy egy politikai ellenség utáni nyomozás érdekében használják a terrort. Vagyis a problémát, mint rossz egyének cselekedetét privatizálták²⁰. Ezt az olvasatot

¹⁸ A pszichológiában még alig vizsgálták azt a kognitív folyamatot, mely révén egy fogalom egy másiknak váratlan értelmezését vonja maga után — itt a pásztor kora a *hajolás* tényét hajlottság-gá alakítja —, de mindenesetre erősen a séma elmélet mellett szól (vö. BEAUGRANDE, 1984, 1985).

¹⁹ Egyik olvasónk nem tudott dönteni és az öreg pásztert és a fiút is „bátornak és ijedtnak” tartotta egyidőben. Ez a megítélés egyszerűen fenntartja az ellentmondásos információt. Az egyik olvasó szerint az öreg pásztor „láthatatlan akart maradni”, ami visszafogott viselkedését felfokozó leírás.

²⁰ W. H. Auden szerint a detektívtörténetek műfajának pontosan az a funkciója, hogy megszábadítson a közösségi lelkifurdalástól azzal, hogy a magányos bűnöst azonosítja. Nagyjából ugyanaz a figyelemnek a funkciója talán az amerikai televízió rendőr-sorozatainak: a társadalmi rosszról a személyes rosszra irányítása.

nehéz lenne fenntartani, ha megadtuk volna a *Nácik* címet. Ennek a tendenciának csak a legszélsőségesebb formája volt az, amely törvényen kívüli zsiványokká tette a fegyvereseket. Az egyik olvasó, aki ezt a törvényen kívüli hipotézist használta, szellemes magyarázatot talált arra az epizódra, hogy mért kell átnevezni a kutyát és a kecskét: a gyereket arra akarták rávenni, hogy „gyakorolja a hazugságot” úgy, hogy hozzászokik ahhoz, hogy „az ellenkezőjét mondja annak, ami történt, ha valaki más kérdezné”.

5.22 Ugyanakkor a novella „poénját” gyakran nem egyéni, hanem általánosított terminusokban fogalmazták meg. Az olvasók olyan kliséket idéztek, hogy az „ember embernek farkasa”, vagy arra a konklúzióra jutottak, hogy „a jók nem tudják legyőzni a gonoszt” és hogy „az emberi lény még nincs felkészülve a demokráciára, az egyenlőségre, a civilizációra, a bölcsességre és az ésszerűsége”. Arra hivatkoztak, hogy „nagy a veszélye annak, hogy a hatalom rossz emberek kezébe kerül”: „a hatalom dehumanizál”, „a hatalmi struktúra fellazítja a törvényeket”. A „hatalom dehumanizálhatja azokat, akiknek nincs hatalmuk” (lehet, hogy itt elírás van?). A falusias környezet inspirálta valószínű az értelmezést, mely szerint „az ember gonoszsága a társadalmi elmaradottság következménye”²¹. Egy olvasó meglehetősen furcsa módon arra a következtetésre jutott, hogy „a fiatalokat és öregeket egyaránt elnyomják az erők, a fegyveresek és a középkorúak”. Csak egy optimista felfogás jelent meg: „* a gyengék is erők”. Voltak olvasók, akik egyszerűen arra panaszkodtak, hogy „nem tudták megérteni a poént, nem tudtak mibe kapaszkodni”; „nem tudjuk, mert a novella nem mondja meg nekünk”.²²

6. Konklúzió és kitekintés

6.1 Mint várható is volt, vizsgálatunk több kérdést vetett fel, mint amit megoldott. Igazolta a vizsgálat legfőbb hipotézisünket, hogy az attitűdök érdekeinket és elkötelezettségeinket a szövegfeldolgozást befolyásoló módon tükrözik. Nem nagyon számított, hogy pusztán képzeletbeli volt-e a konfrontáció, mint a vers esetében, vagy tényszerű, mint Baldwin munkájában. A szerző kifejtett attitűdjei az utóbbi szövegben szintén nem voltak különösebben hatásosak, az olvasók egyszerűn, mint fordított rasszizmust vetették el őket. Ha a hivatalos akciók agresszív és ésszerűtlen természete túl kifejezetté vált ahhoz, hogy el lehessen simítani, mint ahogy az a *Nácik*-ban történt, az olvasók úgy védekeztek, hogy bemocskolták a fegyvereseket, de egyáltalán nem tartották őket rendőröknek.

6.2 Ezek a tendenciák természetesen sem nem egyetemesek, sem nem teljesen megbízhatóak. Voltak egyetemisták, akik úgy reagáltak, mint a rendőrök s voltak rendőrök, akik a szövegben szereplő kollégáikkal szemben meglehetősen kritikusak voltak, egy közülük szélsőségesen. Kétségtelen, hogy eredményeinket torzította az a tény,

²¹ Ugyanakkor ez az olvasó úgy vélte, hogy az elmaradottabb életstílusú személyek mégis a humánusabbak; a technológia a nácik oldalán van. Egy másik olvasó szerint a fegyveresek megpróbálták felfogásukat ráerőszakolni a „parasztokra”.

²² Az a személy, aki szerint a poén az volt, hogy „ne dohányozz”, valószínű a történet megértésével kapcsolatos ingerültségét nyilvánította ki ebben a kommentárban.

hogy néhány egyetemistának az irodalomról voltak tapasztalatai, a rendőrségről nem. És az olyan kérdések, mint a rendőrség hatalma és a rasszizmus, stresszt és kétértelműséget váltanak ki, mikor meg kell vitatni őket, még akkor is, ha névtelenek a válszok, ahogy ez a mi vizsgálatunkban is történt.

6.3 Nyilván számos további kutatásra van szükség, mielőtt akár azt is eldönthetnénk, hogy melyik paradigma képes megbízható eredményeket hozni. Jelen vizsgálat a feltárandó területnek csak egy kicsi szegmentumát érinti. Terminusaink legjobb esetben is ideiglenesek, s eredményeink tapogatózó jellegűek. Ezek a hiányosságok azonban talán kevésbé jelentősek, mint az a tény, hogy felhívjuk a figyelmet magára a problémára, bárhogyan is definiáljuk természetét és kutatási módját, hiszen ez az egyik legizgatóbb mai kérdés.

(Pléh Csaba fordítása)

Irodalom

- ADORNO, T. W., 1966, *Negative Dialektik*, Suhrkamp, Frankfurt.
- BEACH, R., 1983, Attitudes, social conventions, and response to literature, *Journal of research and Development in Education*, 16, 47–54.
- BEACH, R., 1984, Developmental differences in responding to a short story, Paper at the National Reading Conference, St. Petersburg, Florida.
- BEACH, R., 1985, Discourse conventions and researching response to literary dialogue, In: COOPER, C. (ed.), *Researching Response to Literature and the Teaching of Literature*, Norwood, N. J., Ablex.
- BEACH, R., and NEUMAN S. In Preparation, The influence of women's attitudes on responses to two short stories.
- BLEICH, D., 1977, *Subjective Criticism*, Indiana University Press, Bloomington.
- BLOCH, E., 1959, *Das Prinzip Hoffnung*, Frankfurt, Suhrkamp.
- BLOCH, E., 1964, *Geist der Utopie*, Frankfurt, Suhrkamp.
- BEAUGRANDE, R. de, 1980–81, Design criteria for process models of reading, *Reading Research Quarterly*, 16, 261–315.
- BEAUGRANDE, R. de, 1982, The story of grammars and the grammar of stories, *Journal of Pragmatics*, 6, 383–422.
- BEAUGRANDE, R. de, 1983, Surprised by syncretism: Cognitive processes in literary criticism, *Poetics*, 12, 83–137.
- BEAUGRANDE, R. de, 1984, Az irodalmi kommunikáció sémái, *Pszichológia*, 4, 337–373.
- BEAUGRANDE, R. de, In preparation, *Critical Discourse: A Survey of Contemporary Literary Theories*.
- FIEDLER, L., 1960, *Love and Death in the American Novel*, New York, Stein and Day.
- FISCH, S. E., 1970, Literature in the reader: Affective stylistics, *New Literary History*, 1, 123–162.
- FISCH, S. E., 1980, *Is There a Text in This Class?* Cambridge, Harvard.

- HIMMELFARB, S., and EAGLEY, A. (eds.), 1974, *Readings on Attitude Change*, New York, Wiley.
- HOVLAND, C. (ed.), 1957, *The Order of Presentation in Persuasion*, New Haven, Yale University Press.
- HOVLAND, C., and JANIS, I. (eds.), 1959, *Personality and Persuasibility*, New Haven, Yale University Press.
- HIRSCH, E. D., 1967, *Validity in Interpretation*, New Haven, Yale University Press.
- HOLLAND, N. N., 1975, *5 Readers Reading*, Cambridge, MIT Press.
- ISER, W., 1978, *The Act of Reading*, Baltimore, John Hopkins University Press.
- JAMESON, F., 1971, *The Prisonhouse of Language*, Princeton, Princeton University Press.
- JAMESON, F., 1972, *Marxism and Form*, Princeton, Princeton University Press.
- JAMESON, F., 1978, *The Political Unconscious*, Ithaca, Cornell University Press.
- LOFTUS, E., 1980, *Memory*, Reading, MA, Addison-Wesley.
- LUKÁCS Gy., 1971, *Történelem és osztálytudat*, Budapest, Magvető.
- LUKÁCS Gy., 1975, A szubjektum-objektum viszony az esztétikában, In: LUKÁCS Gy.: *A heidelbergi művészetfilozófia és esztétika, A regény elmélete*, Budapest, Magvető, 333–376.
- MARCUSE, H., 1965, *Kultur und Gesellschaft*, Frankfurt, Suhrkamp.
- MARCUSE, H., 1968, *Negations*, Boston, Beacon.
- MILLETT, K., 1969, *Sexual Politics*, New York, Doubleday.
- MORRONGIELLO, D., 1976, *The Effect of Point of View upon Attitudes in Response to Literature*, New York, New York University dissertation.
- PETROSKY, S., 1976, The effects of reality perceptions and fantasy on the response to literature: Two case studies. *Research in the Teaching of English*, 10, 239–258.
- ROKEACH, M., 1960, *The Open and Closed Mind*, New York, Basic Books.
- SCHMIDT, S. J., 1982, *Empirical Foundations for the Study of Literature*, Hamburg, Buske.
- SHEDD, P., 1978, The relationship between attitudes of the reader towards women's changing role and response to literature which illuminates women's role, ERIC document Nr. ED142956.
- SKLOVSKIJ, V., 1927, *O teorii prozy*. Moscow, Opojaz.
- SPIRO, R., 1977, Remembering information from text: The „state of schema” approach, In: ANDERSON, R., SPIRO, R. and MONTAGUE, R. (eds.), *Schooling and the Acquisition of Knowledge*, Hillsdale, N. J., Lawrence Erlbaum Associates, 137–165.

Függelék

Kérdések A *sarok* c. vershez

1. Írja le a versben szereplő helyzetet!
2. Írja le a beszélő „Én”-t.
3. Írja le a rendőrt!
4. Mit gondol az „Én” a rendőréről?
5. Mit gondol a rendőr az „Én”-ről?
6. Miért mondja az „Én”-re azt, hogy: „Mintha ellenségem, vagy halálom lenne, csak állok ott és nézek”?
7. Miért mondja azt az „Én”, hogy: „olyan mint egy ring, a verekedés előtt”?
8. Miért mondja az „Én” azt a rendőréről, hogy: „Ki tette ellenségemmé? Hídegség hercege. Félelem királya.”?
9. Miért viselkedik az „Én” és a rendőr úgy, ahogy tetszik?
10. Mi a poénja a versnek?

1-től 5-ig terjedő skálák a vershez:

1. A versben leírt helyzet: normális/abnormális; ismerős/ismeretlen; valószínű/valószínűtlen.
2. A költemény világa úgy jellemezhető, mint: ésszerű/ésszerűtlen; demokratikus/tekintélyelvű; együttműködő/versengő.
3. Az „Én”: gyenge/erős, gyáva/bátor, tiszteletlen/tisztelettel, egyoldalú/objektív, hasonlít hozzám/nem hasonlít hozzám.
4. A rendőr a versben: gyáva/bátor, törvénytelen/törvényes, szadista/nem szadista.
5. Érzéseim a versről: szomorú/boldog, távolítás/érintettség, düh/nem düh.

Kérdések a *Mondd menyit...* történethez

1. Írja le a helyzetet, amikor Leo és Caleb találkoznak a rendőrökkel!
2. Írja le Leot!
3. Írja le Calebet!
4. Írja le a rendőrt!
5. Mit gondol Leo a rendőrökről?
6. Mit gondol Caleb a rendőrökről?
7. Mit gondolnak a rendőrök Calebról és Leoról?
8. Miért érzi Leo úgy, „mintha Caleb meg én egyszerre életre varázsoltuk volna a filmet”?
9. Miért mondja Leo azt, hogy „de nem értettem”?
10. Miért mondja Caleb azt, hogy „még nem találkoztam jó fehéremberrel”?
11. Miért írja a szerző azt, hogy „apám úgy elkábult és úgy elnémult, hogy azt hittem, megőrül”?
12. Miért mondja az apa azt, hogy „ha én ezt meg tudnám mondani neked, akkor talán végét is tudnám vetni. De félned nem szabad tőlük.”?
13. Mit gondol, mi a történet lényege?

A megítélési skálák ugyanazok voltak itt is, kivéve hogy a rendőr és az „Én” helyett Leot és Calebet kellett megítélni.

Kérdések a *Nácik*-hoz

1. Írja le a történet helyzetét!
2. Írja le az öregembert!

3. Írja le a fiút!
4. Írja le a két férfit!
5. Mit gondol az öregember a két férfiről!
6. Mit gondol a fiú a két férfiről!
7. Mit gondol a két férfi az öregemberről és a fiúról!
8. Miért mondja azt a szerző, hogy: „Pedig hát embernek születték őket”?
9. Miért engedelmeskedik az öreg azonnal?
10. Miért mondják a fegyveresek a fiúnak azt, hogy a kecskét kutyanak nevezze, a kutyák pedig kecskének?
11. Mi az oka annak, hogy az öreg meg sem fordult, dolgozott, mintha senki sem lenne a közelében?
12. Miért viselkedik a két fegyveres férfi úgy, ahogy viselkednek?
13. Mit gondol, mi a lényege a novellának?

A megítélési skálák azonosak az előbbiekkal, csak itt az öregembert és a fegyvereseket kellett megítélni.

RICHARD BEACH and ROBERT DE BEAUGRANDE

AUTHORITY ATTITUDES IN READER RESPONSE

In comparison to the narrow scope of the traditional attitude research, the literature offers a more sophisticated approach toward the investigation of the predispositions to assign certain values to certain contexts. In order to demonstrate this possibility, the views of authority was investigated using three pieces of literature. In each case the authority was embodied by the police. The first text was a poem by Ralph Pomeroy, entitled *Corner*. In this text the citizen's anxiety might be explained away as an obsessive projection onto a massive authority figure. In the second text, a short story entitled *Tell Me How Long the Train's Been Gone* by James Baldwin, the division of black citizens and white police is focused from the citizens' perspective, though the material consequences are relatively mild. The third text was a Hungarian short story, *The Nazis*, written by Ferenc Sánta. In this text the authority figures are unequivocally hostile, even inhuman, to wholly innocuous citizens. The subjects, 30 adults, students from the University of Minnesota and police officers read the texts in a fixed order and filled two kinds of rating scales after each reading. They rated their responses (whether the texts made them feel "happy" or "sad", "involved" or "detached", etc.). Second, they rated their attitudes toward the police figures in each text. Furthermore, they had done a rating on Rokeach's dogmatism inventory. In addition to these scaled responses, open-ended answers were obtained concerning the description of the situations, the characters, and motivations. The characteristic differences between the texts and the subjects supported the hypothesis, i.e. the literature, the text processing might offer a useful tool in the field of attitude research.